IL-FILOSOFIJA FIL-HANUT TAL-KAFE'*

Essay ta' ALBERT M. CASSOLA

Mal-mara tiegħi qatt ma ġġelidt minħabba li ddawwart ġol-każini. Il-każini ma jiġbduni xejn. Dik il-ħaġa li tmur ġo dar kbira biex tilgħab il-karti jew iċċekċek il-boċċi fuq mejda twila bil-pannu aħdar ma tgħoddx għalija. Imbagħad il-kamra tal-qari dejjem vojta jew, jekk mimlija, ma tistax taqra fiha bil-kwiet. Il-kamra hekk imsejħa tal-qari, b'xi tabella mal-ħajt bil-kelma "Silenzju", isservi għat-tlablib. Dawk li m'humiex lagħaba tarahom idurulek mal-mejda tonda u jerħulha jdaħħnu u jpaċpċu kemm jifilħu.

It-tpaċpiċ inħobbu, avvolja m'iniex mara. Tagħtinix niekol u ħallini nħoll ilsieni. Iżda biex inpaċpaċ ma nħossx li għandi għalfejn nidħol sieħeb fil-każin. Il-ħanut tal-Kafè, il-bar, igħodd għaldaqshekk xorta waħda. Miftuħ il-ġurnata kollha, issiblu mill-kafè sal-whisky, mill-kagħak tal-għasel sal-pastizzi, mill-biskuttelli sas-suflejiet. Sigarretti bil-għama.

Imbagħad in-nies ta' ġol-Kafè m'humiex biss dawk l-erba' qtates li l-każin jikluh bil-ħobż. Fil-Kafè ssib, iva, is-solti klijienti bħali, imma ssib ukoll dawk ta' nhar ta' Ħadd biss, dawk ta' filgħodu biss, dawk ta' filgħaxija biss; dawk li jkunu wara l-bieb jistennewh jiftaħ filgħodu kmieni biex jieħdu l-kafè li d-dar m'għandhomx min ilesti-hulhom, dawk li l-qatra jkunu ħolmu biha ma' tul il-lejl twil. Hemm dawk tat-tard filgħaxija li jitnikkru jlegilgu mqar bil-bieb nofsu magħluq, imlaħalħin u bin-ngħas, bla ma jixtiequ jmorru d-dar fejn jafu li m'għandhom lanqas kelb jistenniehom.

Jien għandi. Għalhekk il-ħin tiegħi l-Kafè huwa bejn is-sitta u t-tmienja ta' filgħaxija, wara li mix-xogħol inkun mort id-dar ninħasel, qabel ma narġa' lura lejn id-dar b'xi borża qassatat tal-piżelli u pastizzi tar-rkotta.

Dak l-aħjar ħin. Il-ħin ta' ħafna nies tax-xogħol li waħedhom jew man-nisa tagħhom imorru jgħaddu ftit taż-żmien ibillu griżmej-hom u jqattgħu siegħa, sagħtejn jitkellmu. Il-hena tiegħi. M'għandix passatempi oħra, jew jekk għandi xi ftit, dawn huma biss affarijiet li jagħtuni l-argument fuq xiex nitħaddet. Għalhekk biss f'xi logħba tajba nhar ta' Sibt jew il-Ħadd immur sa l-istadju; għalhekk il-

---

Nota:— Għandna l-pjaċir inġibu dan l-*essay* ta' ALBERT M. CASSOLA li kien rebaħ L-EWWEL PREMJU ta' £20, fost madwar erbgħin konkorrent, fil-Konkors imniedi mill-Gvern ta' Malta.

ġurnali nifliħom kollha; għalhekk infittex fihom l-iktar aħbarijiet sensazzjonali jew il-kitba kontroversjali; għalhekk naf dejjem l-ewwel wieħed min twieled u min miet, min tgħarras u min iżżewweġ; min laħaq xi ħaġa jew rebaħ xi lotterija; għalhekk nitgħallem bl-amment xi ċajta ħelwa. Biex ikolli munizzjon qawwi.

Ħbiebi jafuni tajjeb. Allaħares nittardja jew nonqos. Ikunu jistennewni fuq ix-xwiek. Malli jarawni dieħel, wiċċhom bħal jixgħel. Jafu li lsieni jtaqtaq u jredden. Li l-karti f'idejja. Li ndaħħakhom daħka.

Iżda l-gost tiegħi li npaċpaċ mhux waħdani. Fil-Kafè nieħu gost nosserva l-uċuħ tal-kamrieri, il-mossi tagħhom ħfief qishom tal-qtates, il-memorja li għandhom biex jieħdu l-ordnijiet ta' sitta, tmienja, għaxra min-nies f'daqqa. Nieħu gost naqta' mill-espressjoni ta' wiċċhom dak li għaddew minnu ħbiebi ma' tul il-ġurnata fuq ix-xogħol, fid-dar. Nieħu gost inżebbeġ fuq il-klijenti l-oħra deħlin u ħerġin, min imgħaġġel, min qisu ż-żmien kollu tiegħu, min biex jixtri kaxxa sulfarini, min biex iżarma nofs ħanut; min biex jibla' kafè iswed u jitlaq jiġri għaċ-ċine, min biex jinxteħet fuq siġġu qrib tagħna u jtawwal widnejh ħalli jissamma' x'aħna ngħidu, jitbissem meta aħna nidħku, mejjet biex jaqbad magħna u jidħol fl-argument li nkunu qegħdin niddiskutu.

Għax diskursata ta' sagħtejn, meta taqtgħalha l-ħmerijiet u l-kliem vojt, xi ħaġa tajba fiha tibqgħalha. Jien fil-Kafè ltqajt ma' filosfi li ma jafux huma stess il-għerf li għandhom fihom, iltqajt ma' umoristi li ma jobsrux kemm jistgħu, kieku jridu, itaffu d-dwejjaq ta' min hu żventurat, iltqajt ma' wħud li, kieku kellhom ftit ta' l-ambizzjoni, kienu jkunu jistgħu jitilgħu fil-quċċata tal-ġerarkija tal-pajjiż u jmexxuh tajeb daqs kulħadd jew aħjar. It-talent li ltqajt miegħu fil-Kafejiet jista' joħroġ minnu element mill-aħjar f'kull qasam tal-ħajja. Ma jonqsux lanqas il-prużuntużi, il-kesħin, il-boloh, l-injoranti. Imma l-Kafè qisu l-klinika tat-tabib. Għal min għandu ftit sens ta' psikoloġija l-Kafè huwa l-post fejn issib li trid, u mhux qiegħed ingħid għall-pasti u x-xorb, iżda għall-ispeċi differenti ta' l-umanità. Il-Kafè huwa skola ta' esperjenza, università tal-ħajja.

Umanità. Il-bniedem huwa essri li jinbidel il-ħin kollu fl-istatura tiegħu fiżka kif ukoll psikika, morali, soċjali, storika u umana, fisser wieħed surmast fi skola għolja bi tweġiba għal xi rimarka tiegħi, darba fost l-oħrajn, bejn belgħa u oħra tal-kafè biċ-ċikwejra. Mhux kulħadd fehmu mill-ewwel.

Naf li jiena qbiżt u fissirt li għalija l-bniedem, minkejja r-rebħiet ta' l-ispazju u progress kbir ieħor tax-xjenza, baqa' l-ikbar misteru tal-ħajja. Nieħdu ċ-ċittadin, jew il-bniedem ta' l-Ewropa ta' żmienna. L-istorja tiegħu għadha sejra, il-progress għadu ma waqafx. Kollox

għadu jsir bħal qabel. L-imgħoddi xi drabi narawh fil-bogħod, xi drabi fil-qrib. Xi drabi mill-isbaħ, xi drabi mill-ikraħ. Nitħaddtu f'isem il-mejtin, u bħallikieku xejn ninsew il-ġid li għamlulna. Fl-imqades nitolbu għar-ruħ ta' min ilu mejjet, u fl-istess waqt nużaw il-makni taċ-ċiviltà ta' żmienna.

Min ma samax bil-liġi tal-kuntrasti ma jafx l-istorja tal-bniedem ta' l-Ewropa. Ma jistax jifhem ir-raġuni tal-ħajja u lanqas ma jista' jobsor il-futur. Irrid infisser li l-bniedem fl-Ewropa huwa dak li hu: bniedem ċivilment matur, 'il quddiem fil-kultura. U dana sewwa sew għax huwa fehem għalkollox din il-liġi wtieqa tal-kuntrasti. Għax il-kuntrast huwa fidi, bħalma l-fidi hija l-glieda biex nirbħu lilna nfusna u l-iżbalji tagħna. M'hemm ħadd li ma jaqbilx li l-bidu ta' kull ħolqien ma jinsabx f'din il-liġi, kontradittorja biss fil-wiċċ, f'din il-liġi li tiftaħ l-intelliġenza tal-bniedem għall-konoxxenza tad-dinja u kulma jinsab fiha.

Fiż-żminijiet tallum ħafna jitkellmu dwar id-dekadenza bla ma jafu sewwa xi tfisser din il-kelma. Għaliex x'inhi wara kollox id-dekadenza? Dekadenti (jien ma nużax is-Safi għal xejn b'xejn) huwa dak il-bniedem li ma jfittixx li jġedded ruħu, li joqgħod bħallikieku xejn għal kulma jiġri, li jgħix mingħajr għana morali, bla ma jagħti xejn minn tiegħu għall-proċess ta' l-istorja u taċ-ċiviltà.

L-oppost tad-dekadenti, jiġifieri min hu progressiv, dinamiku, dak li jlaqqa' l-ħsieb mal-ħidma, l-oppost tad-dekadenti, insomma, ma kienx ikun xi ħaġa kbira kieku ma kienx jitlaqqa' ma' l-istess dekadenza.

Filosfu Ġermaniż ta' l-istorja, Oswadl Spengler, sostna li hawn ħafna ċiviltajiet jew kulturi differenti minn xulxin u kull waħda minnhom titwieled, tikber u tmut bħalma jiġrilhom l-istaġuni tas-sena. Minn hawn il-konċezzjoni fatalistika ta' l-istorja li ħtija tagħha Spengler bassar l-irvina taċ-ċiviltà oċċidentali. Minħabba f'dik t-tbassira pessimistika, il-filosfu Tedesk m'għarafx joħloq liġijiet wisq verusimli dwar il-ġejjieni ta' l-Ewropa minħabba li ma weriex ħila biex jiġġudika tajjeb il-prinċipju primittiv li jifforma s-sisien tal-bniedem Ewropew. Liema Ewropew, jekk minn banda juri tabilħaqq waqtiet ta' dekadenza, mill-oħra juri mumenti u sitwazzjonijiet ta' progress kontinwu.

Tedesk ieħor magħruf, Thomas Mann, wera huwa wkoll, bi stil perfett u b'penetrazzjoni psikoloġika kbira, id-dekadenza tal-valuri spiritwali fid-dinja tallum. Fir-rumanz tiegħu "Buddenbroock" huwa jittratta d-dekadenza u l-progress kif jifhmuh ukoll uħud mill-eżiż-tenzjalisti Franċiżi ta' żminijietna, bħal Merlon u Ponty. Żminijiet, mela, dawn tagħna, ta' kontradizzjonijiet u fl-istess ħin ta' progress u kreazzjoni.

Iz-zokk antik (iżda qatt qadim) ta' l-Ewropa ċivilizzata mill-Kristjaneżmu tlaqqam bis-soċjaliżmu ateistku ta' Karl Marx u bl-eżiżtenzjaliżmu Kirkegardjan, kif ukoll bit-teoriji tas-Superman, ta' Nietzsche.

Allura fl-Ewropa għandna kriżi kerha?

Ċerta letteratura tagħtina x'naħsbu dan. Iżda allaħares kellna noqogħdu biss fuq din ix-xorta ta' letteratura.

L-Ewropew ta' żmienna, ħafna drabi, jista' jidher għajjien, bla ħajja, bogħod minn kull morali; iżda dana jkun biss għal waqt wieħed, għal perijodu jew għal sitwazzjoni partikolari. Wara ftit jarġa' jaqbad mal-biċċa l-oħra tal-personalità tiegħu, il-parti aħjar ta' ħajtu u ta' l-istorja. F'qalbu, l-Ewropew għandu midfuna iżjed minn ċiviltà waħda, iktar minn vokazzjoni waħda. Għalhekk il-kriżi hija għaliħ relativa. Għaliħ hija l-qies ta' żmienna u mhux tad-destin tiegħu. Lill-Ewropew dik il-kriżi turih fejn waslet il-għeja tiegħu quddiem il-possibbiltajiet li tgħallimna l-istorja u li l-ħajja tagħtina.

Madankollu mhux dejjem hekk. Ħafna drabi l-pessimiżmu jinbidel f'ottimiżmu, il-biża' f'tama. It-traġedja tal-ħajja tarġa' tibda tara d-dawl tal-ħidma u tax-xogħol tagħna, ħidma u xogħol tad-dmirijiet ta' kuljum.

Il-pessimisti m'humiex kollha xorta waħda: hemm il-pessimista minn qaddisu, dak li hu hekk f'ċerti sitwazzjonijiet, dak li hu hekk ħtija ta' l-injoranza tiegħu, u dak li hu pessimista moralista. Dan ta' l-aħħar huwa għalkollox differenti mill-oħrajn, għax f'dan insibu l-konfront bejn l-intelliġenza tal-bniedem, li llum il-ġurnata kibret u għadha tikber, u t-traġiċità tad-destin tal-bniedem: il-Mewt.

Iżda fuq kollox, insibu tifsira kbira fil-fatt li tista' tgħid ma' l-Ewropa kollha għadna nsibu l-Vanġelu moqri u mfisser u l-eżempju ta' Kristu imitat u kontemplat. L-umiltà li biha fl-Ewropa naċċettaw il-Messaġġ divin iqawwilna l-karattru u jsaħħaħna fil-virtù. Ewropa li fl-aqwa tas-seklu għoxrin taf tagħtina Papa bħal Ġwanni XXIII hija dejjem Ewropa mibnija fuq sisien Insara.

Illum il-ġurnata l-bniedem iżjed ma jmur qiegħed jinqata' minn dak kollu li dari kien jorbtu ma' l-imgħoddi, mal-ħrejjef, mal-leġġendi, mal-mitoloġija, mal-preġudizzji, mal-misteri naturali. Il-bniedem qiegħed jimxi llum fit-triq tal-maturità b'ħeffa liema bħalha. Qiegħed juża iżjed ma jmur l-intelliġenza tiegħu u r-rieda tiegħu, qiegħed jagħraf jagħżel aħjar bejn il-liġi u l-istint, bejn ir-raġuni u s-sentiment. Iżda din id-distinzjoni ma tfissirx li l-ħaġa qiegħda toqtol lill-oħra jew tbarriha għal kollox; dana jfisser, bil-maqlub, li l-bniedem qiegħed jagħraf aħjar x'tiswa l-ħajja tagħna u għalhekk jagħraf igħixha skond ma jkun meħtieġ.

Issa nistaqsu: x'sens għandha fiha nnifisha l-istorja? Għal min dejjem qies l-istorja bħala d-dawl li jurina l-ħajja, bħala dik li tgħallimna l-ħajja x'inhi, it-tweġiba hija ċara. Iżda aħna ma naqblux miegħu b'għajnejn magħluqa. Aħna nibżgħu li l-istorja m'għandhiex tagħlim partikolari x'tagħtina, għax fiha ma nsibux sens loġku li jmexxi dejjem xorta waħda l-ġrajjiet tal-ħajja. Għalina l-istorja ma għandhiex liġijiet għaliex il-għeruq ta' l-istorja jiddependu mix-xorti. Dana ngħiduh biex nuru, kif nittamaw, li l-ħsieb, anzi l-konċett klassiku ta' l-istorja u ta' kif il-bniedem imissu jħares lejha, qiegħed jinbidel. Ir-realtà tal-ħajja tallum turina li l-bniedem sar iktar moħħu lejn ir-rapporti li jgħaddu bejn il-kapital u x-xogħol milli lejn l-istorja. Ma rridux infissru b'daqshekk li l-interess fl-istituzzjonijiet, fid-dinastiji, fil-għamliet diversi tal-gvernijiet ta' l-imgħoddi spiċċa, iżda biss li l-bniedem illum sab ruħu wisq marbut bir-rapporti tal-kapital u tax-xogħol u għalhekk ma jistax ma jfittixx li jaħseb qabel-xejn biex itejjeb il-kondizzjonijiet tiegħu bħala bniedem f'soċjetà u f'dinja moderni. Qiegħed, fi kliem ieħor, jitbiegħed xi ftit mill-ħakma tal-kapital li kien iżommu rsir, biex jersaq dejjem iktar lejn il-ħakma l-oħra tax-xogħol li min-naħa tiegħu, huwa wkoll kulma jmur, qiegħed jagħmlu rsir xorta waħda. Fl-Ewropa llum (forsi fid-dinja kollha), il-bniedem intilef wara s-soċjoloġija, iżda ma jistax jagħmel mod ieħor ħlief li fix-xogħol u barra mix-xogħol jitħasseb dwar il-bnedmin sħabu u r-rabtiet li hu għandu magħhom. B'hekk, madan-kollu, il-bniedem qiegħed jimxi 'l quddiem lejn is-soluzzjoni tal-problemi ġodda li qajmet iċ-ċiviltà.

Wara tant gwerer, tant rivoluzzjonijiet, tant rewwixti, tant invenzjonijiet li saru ma' tul l-aħħar sekli, il-bniedem fl-Ewropa ma satax żgur jibqa' indifferenti dwar id-destin tiegħu. L-istorja tiegħu baqgħet tikber dejjem kif baqgħet tikber l-esperjenza. Il-ħajja, ta' spiss iebsa u tqila, ħafna drabi mwiegħra, kultant dehret ukoll sabiħa, ta' min igħixha iżjed minn dejjem. Iż-żmien, għaddej bla ma ħadd jista' jwaqqfu, daqqa jdawwal, daqqa jdallam il-ħajja bħalma l-jum u l-lejl lill-ġurnata, iżda qatt ma jikxef il-misteru kbir tal-bniedem fl-istorja, fix-xjenza, fir-rapporti tiegħu m'Alla l-Imbierek u ma' l-istess umanità.

Misteru t-twelid tal-bniedem, il-ħajja tiegħu, il-mewt. F'dawn il-misteri biss, wara kollox, insibu l-verità tad-destin tagħna: l-eternità.

Tajjeb li wieħed iħoss fl-Ewropa tallum dan is-entiment tal-misteru tal-bniedem, li jħoss li l-bniedem ma jiġix f'din id-dinja b'qalbu maqtugħa iżda bit-tama li jibqa' għaddej 'il quddiem fil-progress li, imsejjes fuq il-misteru, juri x'jiswa l-istess bniedem, juri

kemm bla tarf ta' xejn hija l-ħila tiegħu, meta fuqu u fuq l-univers hemm l-Id t'Alla li taħseb għal kollox.

Ħsibijiet għolja? Qatt ma jispiċċaw argumenti bħal dawn fil-Kafè fejn niltaqa' jiena ma' ħbiebi. Iżda drabijiet oħrajn il-kwistjonijiet ikunu wisq iżjed ħfief, kultant banali. X'joħroġ minnhom? Xejn. Sempliċi sfog tal-ħsieb u tal-qalb. Għax ħadd qabli ma naf li tħajjar iniżżel bil-kitba wieħed mill-argumenti kollha. Kulma ġara dak in-nhar ta' dan l-argument kien biss li l-kafè tiegħi kesaħli għal kollox, wieħed minn ħbiebi li tbaqbaq imerini ta' spiss waqgħetlu dubbiena fih u kellu jwarrbu, ieħor spiċċa biex fis-saħna qalbu fuqu. Kien hawn li l-argument inqata' ħesrem, aktarx bla konklużjoni soda. Iżda sa fejn laħqet waslet id-diskursata, bid-difetti kollha tagħha, forsi kienet denja ta' akkademja, ta' parlament, ta' kongress. Kif tkun ħafna drabi f'dak il-ħanut tal-Kafè, f'ħafna ħwienet oħrajn bħal dak. Għax il-Kafè f'Malta huwa l-forum tar-Rumani, il-lok fejn wieħed jiltaqa' u jesprimi ruħu bil-libertà kollha fuq kull suġġett li jrid. Il-Kafè f'Malta huwa istituzzjoni, ħaġa li mingħajrha l-Maltin ma jistgħux igħaddu. Għandkom mnejn tgħiduli li dan jafu kulħadd. Jista' jkun ukoll. Ċert hu li l-proprjetarju tal-Kafè fejn soltu mmur jien mhux biss li jafu dan, iżda wkoll japprezzah. Tant li, ara l-affarijiet kif jiġu, meta dan il-Kafè għalaq mitt sena mindu fetaħ l-ewwel darba, dak il-proprjetarju talabni nagħmillu ftit versi fuq iċ-ċentinarju tal-Kafè biex, imnaqqxin fuq irħama, iwaħħalhom fis-sala tal-Kafè bħala tifkira tar-rikorrenza eċċezzjonali.

Sħabi tal-Kafè, dak li waqgħetlu d-dubbiena, dak li qaleb il-kikkra, kollha kemm huma, ma ħallewnix nirrofta f'isem il-modestja.

Kelli nħarbex xi ħaġa bilfors, u ħriġt b'dawn l-erba' kwartini:

Ġo dal-ħanut, ilu diġà mitt sena,
L-ewwel klijent ġie jieħu kikkra te:
Din tant għoġbitu li lil sħabu kollha
Offra; dawn tħajru u ħadd ma qallu le.

Illum dal-bar antik, ġenwin bħal dari,
Għandu klijenti minn kull razza u ġens:
Hawn hija l-bejta fejn ħaddiema, artisti,
Kittieba u sportsmen dejjem sabu l-wens.

Sa seklu ieħor nittamaw li jibqa'
Jaqdi 'l ta' wrajna dan il-ħlejju bar!
Jibqa' l-ħanut li kull min fih jinġabar
Iħossu tajjeb bħalma jkun fid-dar!

F'daċ-ċentinarju, bix-xampanja tfawwar,
U bħala awgurju ta' xewqat sbieħ wisq,
Xejn ma baqgħalna ħlief li ngħollu t-tazzi
Tal-*Kafè Kbir* bis-Saħħa u bl-isbaħ Rizq!

Insa ċ-ċentinarju, neħħi l-isem, mistħajjel, tal-Kafè, u għandek mnejn issib li dawn il-versi joqogħdu għall-Kafejiet kollha.